

позицію чеських соціалістів. І правильно констатував Л.Василевський у своїй статті „Національне питання і австрійські соціалісти”, що австрійський соціалістичний рух на початку ХХ ст. став явищем таким же різношерстним, як і та територія, на якій цьому рухові доводиться розвиватися²⁴.

Підводячи підсумок, зауважимо, що автори публікацій, які друкувалися на сторінках „Русского богатства”, „Русской мысли”, „Вестника Европы”, „Образования” і „Жизни”, не залишалися осторонь найгостріших питань робітничого та соціалістичного руху Австрії. Численні публікації свідчать, що через призму робітничого питання кореспонденти та аналітики підходили до більшості національних проблем багатонаціональної імперії, в першу чергу до слов'янського питання. Аналіз поглядів, представлених у статтях, дозволяє визнати, що, незважаючи на різноманітність висновків, російські оглядачі однозначно оцінювали всю гостроту національного питання в Австрії, яке згубно впливало на розвиток багатонаціонального робітничого і соціалістичного руху. Перед українськими істориками відкриваються широкі можливості для більш глибокого дослідження даної проблеми.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Теплов П. Политическая жизнь в Австрии в 1897 г. // Жизнь – 1897. – т. XVII. – Май, №14, кн.2. – С. 192;
2. Звездич П. Результаты выборов в Австрии // Жизнь – 1901. – т.IV, апрель. – С. 364;
3. Звездич П. Избирательная реформа в австрийский партайтаг // Образование. 1906. – №2, отд.2. – С. 142.;
4. Василевский Л. Накануне новых выборов в парламент // Русское богатство. – 1911. №5. – Отд.2. – С. 73;
5. Капелюш Ф. Выборы в Австрии // Образование. – 1907. – №7. – С. 93.;
6. Брусиловский И. Некоторые итоги австрийской избирательной статистики // Русское богатство. – 1907. – №7. – С. 160.;
7. Василевский Л. Обновленный рейхсрат // Русское богатство. – 1907. – №11. – С. 66 – 67;
8. Василевский Л. Национальный вопрос и австрийские социалисты // Русское богатство. – 1906. – сентябрь. – С. 50;
9. Ратнер М. Национальные и политические моменты в парламентской жизни Австрии // Вестник Европы. – 1911. – кн.1. – С. 149;
10. Василевский Л. Национальный вопрос и австрийские социалисты // Русское богатство. – 1906 сентябрь. – С. 54;
11. Там само;
12. Там само. – С. 59;
13. Там само. – С. 64;
14. Русское богатство. – 1908. – № 4. – С. 167 – 171;
15. Глебов А. Профессиональное рабочее движение и национальные противоречия //Русская мысль. – 1910. – № 12. – С. 82;
16. Глебов А. Борьба за национальную школу в Австрии //Русская мысль. – 1912. кн. 8. от. 2. – С. 70;
17. Глебов А. Новый парламент //Русская мысль. – 1911. кн.х. – С. 78;
18. Василевский Л. Накануне новых выборов в парламент //Русское богатство. – 1911. – № 5. отд. 2. – С. 74;
19. Ратнер М. Национальные и политические моменты в парламентской жизни Австрии //Вестник Европы. – 1911. кн. 1. – С. 150 – 151;
20. Штрассер Н. Письмо из Австрии // Вестник Европы. – 1912. кн. 1. – С. 350;
21. Там само. – С. 363;
22. Василевский Л. Накануне новых выборов в парламент //Русское богатство. – 1911. – № 5. отд. 2. – С. 74;
23. Глебов А. Профессиональное рабочее движение и национальные противоречия //Русская мысль. – 1910. – № 12. – С. 82;
24. Василевский Л. Национальный вопрос и австрийские социалисты //Русское богатство. – 1906 сентябрь. – С. 50.

М.В. Стопчак

ПРОТИБОРСТВО ДИРЕКТОРІЇ УНР З ЛІВОРАДИКАЛЬНОЮ ОПОЗИЦІЄЮ У ПОВОЄННІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Доба Директорії УНР була третьою спробою державницьких сил створити незалежну Українську державу, яка, на жаль, завершилась поразкою. Аналізуючи її причини, дослідники звертають увагу на відсутність єдності у державницькому таборі, гостре протиборство різноманітних політичних сил з ключових питань державотворення, яке згодом переросло у фазу жорстокої боротьби за владу. Тому в умовах розбудови незалежної Української держави, коли на її політичній арені діє близько сотні різноманітних політичних партій і рухів, надзвичайно важливим є ретельне вивчення і осмислення як позитивного, так і негативного досвіду взаємин Директорії з різноманітними політичними силами. Цей досвід не лише дасть ключ до розуміння глибинних суспільно-політичних та економічних процесів, що відбуваються зараз у нашій державі, а й дозволить сучасним керівникам України уникнути небажаних, навіть згубних помилок.

Виконання такого важливого завдання потребує глибокого комплексного аналізу всього наукового доробку української історіографії з цієї проблеми. Автор певною мірою

здійснив такий аналіз у кількох статтях, надрукованих у попередніх номерах даного часопису. Представлена стаття присвячена аналізу протиборства Директорії з ліворадикальним табором у повоєнній українській історіографії.

Слід зазначити, що на сьогодні відсутня цілісна історіографічна праця з цієї проблеми. Лише окремих її аспектів в загальному плані торкаються у історіографічних оглядах до своїх кандидатських дисертацій такі дослідники як В.В.Стрілець, В.В.Бобина, О.М. Любовець, В.І. Нагорний, Л.О. Радченко, В.М. Яблонський, П.Я.Білян, Р.Ю.Васковський, Я.О. Потапенко, М.В.Яцюк. Зокрема Л.О. Радченко, аналізуючи історіографію державної діяльності Директорії, наголошує на загалом слабкому вивченні історії протистояння в Україні політичних партій самостійницького і автономістського спрямування та потребі посилення уваги істориків до цього важливого питання.¹ Цікавою є стаття А.І.Кудлая, у якій фрагментарно аналізується стан дослідження сучасними українськими фахівцями взаємин Директорії УНР з ліворадикальною опозицією через призму їх ставлення до селянського повстанського руху у 1919 р.² Певні оцінки працям І.Мазепи, Ю.Мазуренка, у яких йдеться про спроби Директорії знайти контакти з повстанцями на чолі з ліворадикальними силами весною 1919 р., даються у „Історичних зошитах” А.П.Гриценко.³

Об’єктивна оцінка стану розробки досліджуваної проблеми повоєнною українською історіографією міститься у історіографічному розділі фундаментальної монографії В.Ф. Солдатенка „Українська революція: концепція та історіографія (1918-1920 рр.)”. Автор зазначив, що, незважаючи на значний обсяг літератури з історії Української революції 1917-1920 рр., період Директорії досліджений недостатньо. Він порадив сучасним фахівцям звернути особливу увагу на дослідження такої слабо вивченої тенденції Української революції як суперечливі процеси всередині кожної з українських політичних партій, оскільки це негативно відбилось на долі визвольних змагань 1917- 1920 рр.⁴

Таким чином актуальність та недостатнє висвітлення в науковій літературі і зумовило обрання автором даної теми.

Слід зазначити, що у повоєнний період окремі аспекти досліджуваної теми знайшли відображення у радянській, зарубіжній українській та сучасній вітчизняній історіографії.

Аналіз радянської історіографії свідчить, що більшість істориків за життя Сталіна так і не наслідували порушити ідеологічне табу щодо дослідження діяльності опозиційних ВКП(б) партій. Виняток становлять лише дві праці А. Лихолата – „Разгром буржуазно-националистической Директории на Украине” (1949 р.), яка увійшла складовою частиною до іншої монографії – „Разгром националистической контрреволюции на Украине в 1917-1922 гг.”⁵. Проте ці праці у висвітленні досліджуваної проблеми практично не вийшли за існуючі тоді ідеологічні межі. У них Директорія, як і в довоєнний період, виступає органом „буржуазно-націоналістичної контрреволюції”, створеним „за ініціативою представників німецького командування...”⁶

Не відрізняється автор оригінальністю і у висвітленні причин утворення партій ліворадикального табору, їх взаємин з Директорією. У праці безапеляційно стверджується, що розколи у провідних політичних партіях УНР-УСДРП і УПСР і виділення з них лівих фракцій і течій сталися виключно завдяки успіхам радянської влади і зростанню авторитету комуністичної партії. Щоб не втратити залишків авторитету серед народних мас, ці партії, на думку автора, підступно вдалися до брехливих заяв про зміну своїх програмних засад, проголосивши себе прибічниками більшовиків і радянської влади.⁷ Проте головна їх мета залишалась незмінною. Маскуючись комуністичними висівками і удаваним визнанням платформи радянської влади, боротьбисти та „незалежники”, пише автор, намагались „...послабити вплив Комуністичної партії серед трудящих мас України, розкласти органи Радянської влади зсередини і підготувати таким чином ґрунт для захоплення влади в свої руки”.⁸ При цьому взаємини ліворадикальних сил з Директорією висвітлюються автором надзвичайно прямолінійно. Він вбачає в цих силах лише „агентів націоналістичної Директорії”, що постійно допомагали їй зміцнювати буржуазно-поміщицьку диктатуру в

Україні. Такий підхід досить рельєфно прослідковується при висвітленні однієї з ключових проблем у взаємовідносинах Директорії з ліворадикальною опозицією – проблеми ставлення до селянського повстанського руху. Автор навіть не згадав про те, що селянський повстанський рух України у 1919 р. знаходився під значним впливом ліворадикальних сил, і що саме ці сили, сподіваючись на лояльне ставлення більшовиків до української державності, фактично агітували селянство на підтримку більшовицької влади, що і призвело до відкритого протистояння „лівих” з Директорією.

Не маючи змоги заперечувати значний розмах повстань українського селянства проти більшовицької влади навесні 1919 р., А.Лихолат характеризує їх виключно як куркульсько-націоналістичні, що були „...організовані агентами Директорії спільно з представниками українських „лівих” есерів, незалежників і інших контрреволюційних партій”.⁹ На його думку, більшість повстанських отаманів, що вели боротьбу проти більшовицької влади, були вихідцями саме з партій ліворадикального табору.¹⁰ При цьому самі отамани були представлені людьми виключно жорстокими, які без жалю нищили всіх, хто підтримував радянську владу.

Припинення існування ліворадикальних політичних партій автор вважає закономірним явищем. Не вдаючись до скільки-небудь глибокого аналізу програмних засад їх діяльності, він вбачає головну причину їх поразки у політиці підтримки ними „...петлюрівської Директорії і цілої серії маріонеткових буржуазних націоналістичних „урядів”, що вели боротьбу проти Радянської влади і Комуністичної партії, догоджаючи при цьому інтервентам і білогвардійцям.”¹¹

Таким чином, у другій половині 40-х - першій половині 50-х рр. ХХ ст. навіть поодинокі праці, що з'ясовували проблему взаємин Директорії з ліворадикальною опозицією так і не позбулись ідеологічних кліше довоєнної радянської історіографії, а, отже, нічого не додали до розуміння суті цієї проблеми.

Деякі позитивні зрушення у вивченні радянськими істориками проблем Директорії, діяльності українських національних партій, в т.ч. і ліворадикального спрямування, припадають на другу половину 50-х років ХХ ст., коли в СРСР почалась десталінізація. Значно зросла кількість публікацій, особливо в зв'язку із 40-річчям Жовтневої революції. У цих працях в певній мірі висвітлювалась і досліджувалась проблема. Її вивчення активізувалось з кінця 1950-х років, коли у органі ЦК КПУ „Комуніст України” була надрукована стаття „Про розробку і висвітлення деяких питань історії КП України”, у якій визнавалось доцільним дослідження історії українських національних партій у контексті боротьби проти них більшовиків.¹² Вже у 60-х роках активно досліджують різні аспекти діяльності українських політичних партій, в тому числі і ліворадикального напрямку, тактику КП(б)У щодо них М. Супруненко, В. Чирко, І. Курас, В. Полушкіна. Зокрема у 1966 р. вийшла монографія М. Супруненка „Очерки історії громадянської війни і іноземної воєнної інтервенції на Україні”. Вона засвідчила, що у деяких питаннях щодо діяльності ліворадикальних партій автор відійшов від усталених стереотипів. Зокрема це стосується його оцінки діяльності боротьбистів і „незалежних” УСДРП, їх взаємин з Директорією. Так, М. Супруненко вступив в полеміку з колишнім помічником М. Скрипника Г.Овчаровим, який в одному з номерів „Комуніста України” за 1958 рік надрукував статтю „З приводу висвітлення питання щодо боротьбизму”.¹³ Він заперечив твердження Г.Овчарова про те, що еволюція ліворадикальних партій в бік радянської влади була викликана виключно спробою замаскувати свою контрреволюційну тактику, підкреслював, що ця еволюція викликана комплексом об'єктивних і суб'єктивних причин. Не погодився М. Супруненко і з оцінкою боротьбистів як партії куркульської контрреволюції. При цьому він посилається на виступ секретаря ЦК КП(б)У С.Косіора на XII з'їзді КП(б)У (червень 1937 р.), який характеризував боротьбистів як дрібнобуржуазну партію переважно середнього селянства з усіма недоліками, притаманними цьому соціальному прошарку. В той же час, зазначає В. Супруненко, - „... ці негативні якості боротьбистів все ж залишали місце для їх плідного співробітництва з Радянською владою”.¹⁴

Завершуючи аналіз діяльності ліворадикальних партій і їх взаємин з Директорією, автор вперше в радянській історіографії відкрито визнає їх значний вплив на селянство. „...Незважаючи на непослідовність і хитання, - підкреслює дослідник, - сама поява лівих дрібнобуржуазних груп на політичній арені України мала значне позитивне значення. Їх публічні заяви і виступи, спрямовані проти Директорії і „трудового конгресу”, їх вимоги припинити переговори з Антантою і почати мирні переговори з Радянською Росією і, накінець, їх демонстративне залишення „трудового конгресу” сприяло подальшому відходу від Директорії дрібнобуржуазних мас і, перш за все, і селянства”.¹⁵

Все ж слід зазначити, що автор уникнув у своїй праці об’єктивного аналізу подій, пов’язаних з періодом, хоч і короткочасним, співробітництва ліворадикальних партій з Директорією наприкінці весни 1919 р. Він пов’язує їх із звичайними хитаннями які згідно з комуністичною доктриною, притаманні дрібнобуржуазним партіям.

Проте далеко не всі історики 60-х років у своїх працях зважувались хоч в якійсь мірі переглянути усталені догми щодо діяльності Директорії і її взаємини з ліворадикальною опозицією в роки революції. Власна безпека примушувала багатьох істориків обходити подібні теми стороною, „...обмежуватися загальними міркуваннями, або спиратися на безпрограшну схему „про керівну і спрямовуючу роль”. У протилежному разі з’являлася пряма загроза звинувачення в націоналізмі з відповідними службово-партійними висновками”.¹⁶ Тому у ряді праць цього періоду оцінки досліджуваної проблеми залишалися непорушними. Приклад - праця І.Рибалки „Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні”.¹⁷ А з кінця 60-х років в умовах відходу партійно-радянського керівництва від політичних реформ, становлення командно-адміністративної системи, ідеологічні штампи щодо діяльності Директорії, національних політичних партій ставали ще суворішими. Так, в тритомнику „Українська РСР в період громадянської війни (1917-1920 рр.)” прихід до влади Директорії пояснювався лише політичною недосвідченістю селянства, яке купилось на запозичені Директорією у більшовиків гасла про боротьбу з буржуазією за землю і волю.¹⁸ Замовчуючи справжні причини виступів широких мас селянства проти більшовицької влади навесні 1919 року, автори тритомника намагаються довести, що це були прояви куркульського бандитизму, організованого за дорученням Директорії її підручними - українськими дрібнобуржуазними і буржуазно-націоналістичними партіями і угрупованнями.¹⁹ Повстанські загони селян образливо називаються зграями „...як відверто націоналістичного, петлюрівського, так і анархо-махновського напрямку”.²⁰

Не змінилися суттєво підходи до дослідження історії українських політичних партій, в т.ч. і ліворадикального спрямування, їх взаємин з Директорією і в 70-80 роки. Серед праць даного періоду слід виділити дві монографії І. Кураса: „Торжество пролетарського інтернаціоналізму и крах мелкобуржуазных партий на Украине” (1978 р.) та „Повчальний урок історії: Ідейно-політичне банкрутство Української соціал-демократичної партії” (1986 р.). За багатством джерельної бази, комплексністю дослідження ці праці і зараз не втратили своєї значущості. У них не лише були досліджені етапи формування і розвитку провідних ліворадикальних партій УНР періоду Директорії – УКП (боротьбистів) та УКП, але й здійснена спроба дати цілісну оцінку українського націонал-комунізму як течії в революційному русі українського народу.²¹ Проте методологічною основою цих праць залишилась ленінська теоретична спадщина, що і зумовило не лише напрям дослідження, але і зміст висновків. В руслі ленінських настанов ці праці визначають ліворадикальні українські партії як „лівий фланг дрібнобуржуазних партій”. Їх утворення автор пов’язує лише із спробою дрібної буржуазії „...зберегти свій певний вплив на частину дрібнобуржуазних мас”.²² Взаємини ліворадикальних партій з Директорією не аналізується, оскільки автор вважає, що вона припинила своє існування ще у лютому 1919 р. в результаті наступу радянських військ.

Слід зазначити, що негативний вплив на дослідницьку працю радянських істориків справляла офіційна точка зору Комуністичної партії, яку відбивали узагальнюючі видання фундаментального характеру. Серед них - восьмитомна „Історія Української РСР” (1977

р.), „Непролетарские партии России: урок истории”(1984 р.), „Великий Жовтень і Україна” (1987 р.), „Непролетарские партии России в трех революциях” (1989 р.) тощо. Зміст цих праць свідчить про небажання комуністичних ідеологів визнавати об’єктивну революційну роль українських національних партій, в тому числі і ліворадикального характеру, їх здатність впливати на трудящі маси. Звідси і випливає оцінка цих партій як націоналістичних і шкідливих, чия діяльність разом з „петлюрівською Директорією” була спрямована лише на те, щоб „...відмежувати Україну національним кордоном від цієї (соціалістичної – авт.) революції і здійснення її соціально-економічних програм”.²³

Маючи такі настанови, українські історики не могли вести об’єктивних історичних досліджень. Тому, попри все багатство джерельної бази цих досліджень, їх аналітична цінність сьогодні незначна.

У повоєнний період, особливо у 50-60-х рр. ХХ ст. окремі аспекти досліджуваної теми починають опрацьовуватись також у зарубіжній і, в першу чергу, українській зарубіжній історіографії. Як справедливо зазначає одна із дослідниць історіографії Української революції 1917-1920 рр. Л.О. Радченко, „практично всі великі обсягом праці про українську революцію 1917-1920 років до 1966 року виходили з-під пера колишніх українських політиків...”²⁴

Серед фундаментальних праць слід, в першу чергу, виділити семитомну працю активного учасника визвольних змагань М. Стахів „Україна в добу Директорії УНР”. Вже у першому томі дослідник акцентує увагу на питаннях, з яких розійшлися із своїми партіями – УСДРП та УПСР, їх ліві крила. Розділ в партіях йшов „... по лінії двох проблем: проблеми повної демократії парламентарного типу з одного боку і „диктатури пролетаріату” чи пак „радянської системи” з другого боку. Хто був прихильником парламентарної демократії, той відкидав рішуче всяку співпрацю з більшовиками; хто був прихильником „радянської системи”, той тим самим був за конечність миру з Советською Росією. Таким чином, ці дві проблеми одночасно визначували різне становище у внутрішніх і зовнішніх справах”.²⁵

Визначаючи характер взаємин Директорії з українським ліворадикальним табором, М.Стахів змальовує їх як виключно ворожі, при цьому всю вину перекладає саме на ліворадикальні сили. Ця тенденція прослідковується при висвітленні автором практично усіх аспектів діяльності Директорії протягом 1918-1920 рр. Боротьбисти, підкреслює М.Стахів, зайняли щодо відновленої влади УНР під проводом Директорії неприхильну позицію, домагаючись впровадження в життя своїх революційних гасел. „Чад революції задля самої революції, і то на зразок большевицький, був серед деяких кіл боротьбистів так сильний, що вони тратили з очей загальний інтерес своєї нації”.²⁶ Разом з тим, дослідник досить спрощено підходить до визначення причин зростання впливу боротьбистів і „незалежних” УСДРП серед народних мас в початковий період правління Директорії. На його думку, ці причини пов’язані виключно із слабкістю керівних центрів УПСР і УСДРП. Зокрема він наголошує на тому, що Оргкомітету УПСР (центральної течії), яка підтримувала Директорію, не вистачало досвідчених партійних працівників для роботи на місцях, оскільки більшість з них пішла на державну роботу в урядові установи. Боротьбисти ж, які ніяких урядових обов’язків не мали, використовували цю ситуацію для посилення свого впливу. Що стосується УСДРП, то тут автор покладає вину на найбільш авторитетних діячів цієї партії – В.Винниченка, В. Чехівського та М.Порша, які виявили значні хитання в бік „радянської системи”.²⁷ Будь-яких інших аргументів дослідником не наводиться; поза його увагою залишилися такі моменти як соціальні процеси у місті та селі, хитання серед самих членів Директорії з ключових проблем державотворення, непослідовність Директорії при вирішенні невідкладних соціальних проблем, що турбували широкі маси трудящих.

Зображення ліворадикальних партій як сил неконструктивних щодо державотворчих намагань Директорії характерне і при висвітленні автором такої важливої віхи в житті УНР як Трудовий Конгрес України. Аналізуючи у своїй праці декларацію „незалежних” УСДРП на Трудовому Конгресі, М.Стахів правильно підмітив її певні недоліки, які полягали у беззастережній вірі в неминучість світової соціалістичної революції, нерозумінні справжніх

намірів більшовицької Росії щодо України. Разом з тим, в оцінці позиції „незалежних” УСДРП, представників інших лівих опозиційних груп на Конгресі, як і в оцінці підсумків роботи самого Конгресу, автор припустився певної необ’єктивності. Незважаючи на те, що закон, згідно якого обирались делегати на Конгрес, позбавив цього права ряд категорій трудящих, він називає критику „незалежними” УСДРП складу Конгресу „дитячою”, а сам Конгрес - повноправним представником волі народу.²⁸ Відмова представників сил ліворадикального табору голосувати за спільний проект резолюції Конгресу, представлений більшістю, автором пояснюється лише як результат небажання опозиції „...дати порахувати голосів своїх прихильників, які були у маленькій кількості”.²⁹ Одночасно заяву цих сил до Президії Конгресу, у якій вони висловили незгоду з його рішеннями, дослідник назвав протидержавною.³⁰ Очевидно він не зумів чи не захотів побачити, що виступи представників ліворадикальних сил на Конгресі проти політики Директорії були не просто прикрим епізодом його роботи, а відображенням того факту, що в самому суспільстві існують різні, часто протилежні точки зору на шляхи вирішення найнагальніших проблем українського державотворення, і кроки Директорії з метою їх вирішення не завжди задовольняють значні верстви українського суспільства.

Негативна оцінка діяльності боротьбистів і „незалежних” УСДРП дається автором і при аналізі наступних після Трудового Конгресу епізодів Української революції. „Вплив цих лівих угруповань, - зазначає М. Стахів, - ми бачили наявно в платформі переворотного „Комітету Охорони Республіки” в Кам’янці... Відгомін цього впливу советофільської лівиці видно також ще в переговорах проведів УПСР і УСДРП з членами Директорії – Петлюрою і Макаренком у Рівнім і Здолбунові”.³¹

Розповідаючи, зокрема, про події, пов’язані із проведенням Кам’янецького Трудового Конгресу (21-22 березня 1919 р.), автор зразу ж зауважує, що Конгрес „...був добре „оброблений” місцевими есерами, незалежними с-д., боротьбистами і іншими „лівими”.³² Про це, на його думку, свідчив і проект резолюції Конгресу, який показав, що „...провідники УСДРП і УПСР дали себе переконати цілком на позицію проводу незалежних с.д. і частинно боротьбистів. Йдеться у резолюції не тільки про зміну курсу політики Директорії, але про зміну характеру демократичної республіки на советську”.³³ При цьому, автор нехтує фактами, які призвели як до прийняття резолюції Конгресу „Про внутрішнє і міжнародне становище Української Народної Республіки”, так і створення „Комітету Охорони Республіки”. Адже саме у день прийняття резолюції Директорія і її уряд налякані втратою Жмеринки і наступом більшовицьких військ на Проскурів, самі залишили урядові установи, евакуйовані до Кам’янця, і зникли у невідомому напрямку. Провідні соціалістичні партії УНР, опинившись перед фактом розпаду керівних центрів УНР, були змушені шукати вихід із важкого становища, що склалося. Створення „Комітету Охорони Республіки” і було спробою знайти такий вихід. При цьому у повідомленні про створення цього Комітету від 22 березня 1919 р. підкреслювалось, що він створений для тимчасового представництва центральної влади і одним із його завдань є переговори з Директорією з ряду важливих державотворчих питань.³⁴ Але М. Стахів ігнорує ці аргументи, як і факти значного полівіння широких народних мас, їх різкого незадоволення політикою уряду С. Остапенка в цей період, з чим не могли не рахуватись провідні соціалістичні партії, і зводить причини появи резолюції лише до того, що „...провідники обидвох соціалістичних партій піддалися психозі та впливові незалежних с.д. і боротьбистів, що стояли на советській платформі”.³⁵ Відповідно і саму резолюцію Кам’янецького Конгресу і створений ним „Комітет Охорони Республіки” автор кваліфікує як державний переворот, поклик до бунту проти законної влади УНР в особі Директорії.³⁶

У цьому ж руслі автор трактує і події, які мали місце після завершення конфлікту, пов’язаного з „Комітетом Охорони Республіки”. Про це свідчить аналіз третього розділу шостого тому його праці під назвою „Шукання нових шляхів організації влади УНРеспубліки”. Він починається з параграфа, який красномовно свідчить про позицію автора щодо ліворадикального табору: „Незалежні соціал-демократи і боротьбисти

сугерують переворот на вершинах влади УНРеспубліки". Погоджуючись з необхідністю реорганізації влади (як Директорії так і її уряду), М.Стахів вважає, що її потрібно було здійснити, спираючись на принцип національної консолідації. Тому він піддав гострій критиці позицію провідних політичних партій УНР-УСДРП та УПСР на переговорах з Петлюрою у Здолбунові та в Рівному на початку квітня 1919 р. На думку М.Стахіва, висунута ними спільна платформа з метою реорганізації влади була створена під впливом „зашагунково діючих незалежних соціал-демократів і їхніх побратимів з-поміж боротьбистів", які домагались повної ліквідації Директорії, маючи на меті порозумітись з „українськими радянцями" по той бік фронту.³⁷ Між тим, аналіз договірної платформи двох партій від 5 квітня 1919 р. свідчить, що у ній, порівняно з платформою „Комітету Охорони Республіки", відбулись значні зміни, які якраз і не враховували багатьох пропозицій обох ліворадикальних партій.³⁸ Не зовсім об'єктивно автор змальовує і причини, через які С.Петлюра пристав на платформу УПСР та УСДРП після переговорів у Рівному. У його зображенні С.Петлюра був змушений це зробити і тим самим відмовитись від своєї позиції щодо національної консолідації виключно через непоступливість і тиск цих двох партій, які не позбулись впливу боротьбистів і „незалежних" УСДРП.³⁹ Автор, не посилаючись на конкретні факти, бездоказово стверджує, що „...правдоподібно в оточенні Петлюри тоді мусіли бути укриті боротьбисти і „незалежні соціал-демократи", які постійно впливали на нього так, щоб викликати в нього принаймні неутральність до боротьбистів, як вже не симпатію".⁴⁰

Справжні причини такої поведінки С.Петлюри, на наш погляд, дещо інші. Автор поділяє точку зору одного з провідних дослідників історії Української революції В.Ф. Солдатенка, який зазначав, що С.Петлюра, здійснюючи реорганізацію існуючої системи влади, сам був не проти зосередити цю владу лише в своїх руках, а вся його діяльність в цьому напрямку „...полягала не стільки в бажанні змінити політику, скільки в прагненні показати(може й імітувати) активну державну діяльність за найтяжчої катастрофи",⁴¹ до якої він теж значною мірою був причетний.

Не обійшов М.Стахів у своїй праці і одну з ключових проблем у взаємовідносинах Директорії з ліворадикальним табором – проблему ставлення до селянського повстанського руху, що набув значного розмаху у 1919 р. Проте аналіз його праці засвідчує, що автор підійшов до висвітлення цієї проблеми не зовсім об'єктивно. Зокрема він, спираючись на тенденційно підібрані висловлювання із праць В.Антонова-Овсієнка, М.Яворського, заперечує наявність повстань українського селянства проти Директорії у перші місяці її влади, факт його співробітництва з більшовиками.⁴² Якщо ж і були виступи, стверджує М.Стахів, то це не були повстання проти Директорії в ім'я якоїсь іншої державної влади. „Це були просто анархічні виступи. Їх організовано в ім'я бездержавності або просто для „парубоцької слави" чи навіть для грабежу".⁴³ Одночасно, не маючи змоги заперечувати загальновідомі факти, зокрема, повстання під проводом отаманів Зеленого, Данченка, Григор'єва, він зображує їх звичайними бунтами, а самих отаманів – людьми політично неграмотними і амбітними у своєму намаганні зберегти владу, що і використовували у своїх інтересах боротьбисти і „незалежні" УСДРП. Висвітлюючи, наприклад, виступ проти Директорії отамана Зеленого, автор прямо пише, що „московські агенти і українські „незалежні с.д." та „боротьбисти" лише підтримували його бунтарські замисли, сподіваючись, що вони при його допомозі повалять Директорію та запровадять свою „українсько-радянську утопію".⁴⁴

Одночасно у праці М.Стахіва відсутній глибокий аналіз аграрної політики Директорії, її впливу на радикалізацію настроїв селянських мас, що не дає змоги зрозуміти справжні причини виступів селянства проти Директорії в перші два місяці її правління, і підтримки ним гасел українських ліворадикальних сил.

В цілому праця М.Стахіва, будучи найбільш значним дослідженням політичних, соціально-економічних реалій періоду Директорії, через вищезазначені недоліки, постійні спроби невілювати помилки Директорії, не зуміла дати об'єктивної відповіді на багато

питань щодо її взаємин з ліворадикальними силами в роки Української революції.

Після публікації праці М.Стахіва, дослідження даної проблеми в зарубіжній українській історіографії дещо уповільнилась, хоча в 60-70-ті роки і вийшло декілька узагальнюючих праць з історії української революції, які побіжно торкалися досліджуваної теми. Йдеться про праці П.Мірчука, І.Майстренка, Г. Костюка.⁴⁵ Проте вони були написані без використання архівних та інших джерел, які перебували у сховищах СРСР і тому були для них недоступні; до того ж їх вирізняла помітна партійна заангажованість. Не знайшла ця проблема відображення і в „Українському історичному”, який почав виходити у 1963 р. Аналіз „Покажчика змісту” журналу за 1963-1992 рр. свідчить, що лише кілька статей у ньому побіжно торкаються проблеми діяльності Директорії УНР, її взаємин з ліворадикальними силами. Найбільш вагома з них – „Аграрна політика українських урядів (1917-1920)” І.Вітановича. У ній автор, досліджуючи аграрну політику основних політичних партій в період Української революції, в тому числі і ліворадикального спрямування, прийшов до висновку, що жодна з них, намагаючись повести за собою селянство, так і не спромоглася чітко сформулювати для селян аграрне питання і послідовно його розв’язати.⁴⁶

В цілому, здобутки закордонної історіографії 50-80-х рр. ХХ ст. з досліджуваної проблеми слід визнати незначними. Красномовні факти в цьому плані наводить у своїй монографії Л.Радченко: з 235 дисертацій з проблем українознавства, захищених в Західній Європі, США, Канаді за 1928-1983 рр., лише у 30 розглядалися окремі питання Української революції; навіть на початку 90-х років на Заході лише незначна частина науковців займалась проблематикою 1917-1920 рр.⁴⁷ Сучасні дослідники обґрунтовують і причини такого стану. Стосовно істориків української діаспори вони зазначають, що більшість з цих фахівців належали до активних учасників революційних подій і у своїх творах не зуміли піднятися над своїми вузькопартійними поглядами щодо найважливіших проблем Української революції.

З початком перебудовних процесів в Україні, а, згодом, і проголошенням її незалежності почався новий етап української історіографії, який характеризується критичним підходом до історіографічної спадщини попереднього періоду, спробою відійти від звичних канонів та схем радянської історичної науки, більш об’єктивним висвітленням історії України, в т.ч. і такої важливої віхи як Українська революція 1917-1920 рр. Це стосується і досліджуваної автором теми. Хоча праць з даної проблеми і не дуже багато, окремі її аспекти знайшли відображення у деяких монографіях і статтях. Серед монографічних досліджень слід виділити праці Ю.Кульчицького та Я.Малика,⁴⁸ у яких автори торкаються вже згадуваної проблеми селянського повстанського руху у 1919 р. Правда, у трактовці причин того, чому Директорії на межі 1918-1919 рр. не вдалось опанувати селянство, яке допомогло їй повалити владу П. Скоропадського, дослідники не відійшли від усталених поглядів, наголошуючи головним чином на тому, що селяни були збаламучені більшовицькими закличками і безпринципною пропагандою. Помилку Директорії вони торкаються лише побіжно. Але у їх працях, на відміну від істориків 50-80 рр., наголошується на значному впливі ліворадикальних партій - боротьбистів і „незалежних” УСДРП на селянство, підкреслюється, що „разом ці партії перетягнули на більшовицьку сторону велике число повстанців, які брали участь у гетьманському перевороті”.⁴⁹ Звертають дослідники увагу і на тактику ліворадикальних партій, щодо селянства з метою досягнення своєї стратегічної мети – побудови власними силами на більшовицькій платформі незалежної української держави. Ці партії, зазначає Ю.Кульчицький, „...звертали увагу на селянство та мали плани втягнути повстанців у свій табір і тим самим поставити більшовиків під факт доконаний, що існує український комуністичний уряд та українська червона армія, та змусити їх до співпраці з ними”.⁵⁰ Багато аспектів повстанського селянського руху в Україні у першій половині 1919 р. у руслі досліджуваної проблеми торкається і інші українські дослідники – С.Кульчицький, В.Нагорний, І.Кудлай, Р.Коваль. Зокрема вони намагаються глибше з’ясувати причини, через які повстале селянство на початку 1919 р. відвернулось від Директорії і пішло за ліворадикальними силами, що стояли

на пробільшовицьких позиціях в аграрному питанні. Так, В.Нагорний у своїй статті „Генеза українського націонал-комунізму (1917-1920)” вважає, що інтелігенція, яка очолила боротьбу за державу, не мала політичних традицій і державного досвіду, і тому не змогла організувати маси, переважну частину яких складало селянство, на вирішення національних завдань. „А неосвічений, патріархальний і політично незрілий селянин, – підкреслює дослідник, - знав, проти кого він, але не знав, за кого”⁵¹ і попав під вплив соціальної демагогії більшовиків і ліворадикальних українських партій, що еволюціонували в їх бік.

Цікаву думку з цього приводу висловив С.Кульчицький у своїй праці „УСРР в добу „воєнного комунізму” (1917-1920): спроба побудови концептуальних засад реальної історії”. Дослідник вважає, що причини пробільшовицьких настроїв селянства слід шукати у тих соціальних настроях, які панували в українському селі на межі 1918-1919 рр. Селянство, зазначає дослідник, виступало за зрівняльний розподіл землі, і цей рух виливався у заперечення ліберальних капіталістичних відносин, які не дозволяли таку ідею реалізувати. Тому гасла більшовиків і їх українських прибічників про необхідність знищення невеликої купки „імущих”, які зосередили в своїх руках більшу частину землі, знайшли відгук серед селян-повстанців.⁵² В свою чергу, І.Кудлай вважає дещо спрощеним підхід тих дослідників, які пов’язують вплив ліворадикальних сил на селянство лише з політичною наївністю останніх, їх низькою національною свідомістю. Погоджуючись з тим, що селянство – верства досить консервативна в багатьох питаннях суспільного життя, він одночасно підкреслює, що цей консерватизм поєднувався у селян із споконвічним і непереборним бажанням володіти землею. Тому в умовах Української революції „...основним критерієм лояльності українського селянства до будь-якого уряду була здатність цього уряду вирішити земельне питання. Директорія ж від самого початку своєї політичної діяльності не спромоглася стати на шлях негайного і послідовного розв’язання аграрної проблеми”.⁵³

У своїй праці І.Кудлай також приділяє достатньо багато уваги проблемі, яка випала з поля зору багатьох дослідників, – пошуку Директорією контактів з повстанцями на чолі з „лівими” навесні 1919 р. Спираючись на досить широку фактологічну базу, дослідник не лише переконливо доводить, що для спільної боротьби з більшовиками навесні 1919 р. склались сприятливі передумови, а й змальовує складний шлях пошуку компромісу урядом Б.Мартоса з ліворадикальними силами, що мали значний вплив на повстанців.⁵⁴ Одночасно автор звертає увагу на те, що досягнутий після чорноостровської угоди у червні 1919 р. компроміс уряду Б.Мартоса з лівими виявився надзвичайно короткочасним через розбіжності ідеологічного і політичного характеру. Проте найважливішою проблемою, яка, на думку автора, стала каменем спотикання у стосунках селян-повстанців на чолі з ліворадикальними силами з Директорією, була нерішучість останньої у вирішенні земельного питання. Це відштовхнуло стомлених війною селян від Директорії.⁵⁵ Цю ж точку зору і поділяють і інші дослідники, зокрема В.Лозовий, який зазначав, що Директорія і її уряд не вловили змін у настроях селянства, яке весною 1919 р. почало виступати за приватну власність на землю і продовжували обстоювати тезу про необхідність націоналізації земельного фонду і передачі землі селянам на правах користування.⁵⁶

У контексті питання про взаємини Директорії з повстанським селянським рухом ряд дослідників торкається ще однієї важливої проблеми – „отаманії”, її впливу на долю Української революції. Зокрема І.Кудлай зазначає, що проблема отаманщини, особливо питання про партійну приналежність отаманів, досліджена недостатньо. На його думку, перш за все, слід зважити на те, що більшість отаманів були вихідцями з простих селян і хоча вони й були щирими патріотами України, не усвідомлювали ролі національної державності в розв’язанні усіх життєво важливих проблем для українського селянства. „На рубежі 1918-1919 рр., - підкреслює дослідник, - „отаманія” була для селян найефективнішим способом задоволення своїх соціальних інтересів... А більшість отаманів у бік більшовиків штовхнула саме віра в те, що вони зможуть на державному рівні вирішити земельне питання”.⁵⁷ Не заперечуючи впливу незалежників і боротьбистів на формування поглядів отаманів, дослідник все ж вважає не зовсім правильним визначати політичну орієнтацію повстанських

отаманів як виключно ліворадикальну. Дійсно, українським „лівим” вдалось „перетягти” на свій бік багатьох повстанських ватажків, але багато з них, підкреслює дослідник, „...декларуючи свою приналежність до тієї чи іншої партії, часто не мали з нею нічого спільного або змінювали свою партійну приналежність у залежності від обставин”.⁵⁸

Досить предметно розглядає проблему „отаманії” у своїй монографії „Українська революція: концепція та історіографія (1918-1920 рр.)” В. Солдатенко. Спираючись на міркування, оцінки перших істориків української революції (В.Винниченка, І.Мазепи, П.Христюка, М.Шаповала), В.Солдатенко запропонував своє бачення такого складного її феномена як „отаманія”. Проте, на наш погляд, далеко не з усіма оцінками цього явища з даним фахівцем можна погодитись, зокрема з його тезою про фактичну тотожність влади Директорії з отаманщиною.⁵⁹ Слід згадати, що і серед першого покоління істориків Української революції, на праці яких посилається дослідник, не було єдності в оцінці „отаманії”. Важко погодитись і з висновками шановного дослідника про те, що головну провину за отаманщину несе С.Петлюра.⁶⁰ Не знімаючи певної відповідальності з Головного Отамана, ми думаємо, що явище „отаманії”, його причини значно глибші і багатогранніші. Автор вважає слушними міркування рецензента даної праці Б.Андрусина, який зазначав, що глибинні причини „отаманії” лежать не у провіні С.Петлюри, „...а у пробудженні селянської стихії, засиллі молоді у революційному русі, яка поєднувала дух жертвності з юнацьким радикалізмом, у слабкості державного апарату, наявності чисельних повстанських загонів, які не підкорялися центральній владі, в підривній більшовицькій пропаганді, приматі в умовах війни влади військових тощо”.⁶¹

Одночасно у праці В.Солдатенка є надзвичайно важливе зауваження щодо необхідності подолання деяких негативних тенденцій, які притаманні багатьом сучасним дослідженням з проблем „отаманії”. Йдеться про спроби романтизувати це складне і суперечливе явище, вирізняти в ньому переважно позитивні елементи (відвагу, героїзм, нездоланність духу), замовчуючи тіньові сторони.⁶² Цим недоліком, на наш погляд, в певній мірі, страждає така досить цікава праця Р.Ковалюка як „Повернення отаманів гайдамацького краю”.⁶³

Окремі аспекти проблеми протиборства Директорії з ліворадикальним табором висвітлюються і в дисертаційних дослідженнях В. Стрільця, О. Любовець, О.Єфименка, Р.Васковського. Зокрема, В.Стрільць та О.Єфименко аналізують державотворчу діяльність основних українських політичних партій, в т.ч. і ліворадикального спрямування в період Директорії.⁶⁴ Найбільш впливова партія ліворадикального табору – боротьбисти, стала предметом окремого дисертаційного дослідження О.Любовець. Залучивши до обігу новий фактологічний матеріал, автор не лише проаналізував механізм виникнення цієї партії, її національно-державницьку та соціально-економічну програму, а й основні напрямки тактики в роки революції, в т.ч. і в період Директорії. Автор дійшов висновку, що політика Директорії суперечила основним засадами боротьбизму і це зумовило відкриту опозиційність до неї боротьбистів і їх перехід на нелегальне становище.⁶⁵ Разом з тим, вищезазначені дисертаційні дослідження не позбавлені і ряду недоліків. Найбільш загальні з них – певний схематизм у висвітленні державотворчої діяльності партій ліворадикального табору без з’ясування їх взаємовпливу та зв’язків з іншими політичними силами Української революції доби Директорії. Не з’ясовується і позиція самої Директорії, її керівників щодо діяльності ліворадикальних партій. Деякі висновки страждають недостатньою обґрунтованістю. Важко, наприклад, погодитись із тезами В.Стрільця про виключно деструктивну діяльність лівих соціалістів на початку 1919 р., „провокаційну відносно державності УНР позицію „незалежних УСДРП”.⁶⁶ Дещо категоричним видається автору і висновок О.Любовець про те, що боротьба партії боротьбистів проти Директорії означала розрив єдиного українського фронту і призвела до фатальних наслідків для визвольних змагань українського народу 1918-1920 рр.⁶⁷ Адже причини розпаду цього фронту значно глибші, вони пов’язані і з непевною, хиткою політикою як самої Директорії, так і тих політичних сил, на які вона спиралась, їх нездатністю у вирішальні моменти революції

відкинути власні амбіції, політичну нетерпимість і згуртуватись навколо ідеї української державності.

Ці недоліки в певній мірі були подолані в дисертації В.Яблонського. Дослідник наголошує на тому, що Директорії довелося діяти у складній внутрішній ситуації, коли різні політичні сили, в т.ч. і ліворадикальні, намагались переконати Директорію і її уряди у правильності саме свого бачення шляхів розбудови української державності. Автор доходить висновку, що Директорія сама постійно хиталась між націоналізмом і соціалізмом і через це її спроби узгодити інтереси державницьких сил, об'єднати їх навколо ідеї розбудови української державності не завжди були вдалимими.⁶⁸

Узагальнюючи стан повоєнної української історіографії з проблеми протиборства Директорії з ліворадикальною опозицією в роки Української революції, слід зазначити, що і на цьому історичному етапі дослідники не обійшли її своєю увагою. Радянські історики розглянули певний спектр питань, пов'язаних з досліджуваною проблемою. Безумовно важливим є залучення ними цінного, часто нового фактологічного матеріалу. Позитивним явищем були і спроби окремих радянських дослідників розпочати вивчення теоретичних проблем, на дослідження яких за життя Й.Сталіна існувала заборона: соціальна база ліворадикальних українських партій, сутність українського націонал-комунізму, який виник на їх базі, вплив ліворадикальних партій на соціально-економічні і політичні процеси в 1918-1920 рр. Але, діючи під контролем правлячої партії, радянські історики не могли в своїх дослідженнях вийти за „межі дозволеного” офіційної ідеології. Тому в їх оцінці Директорії, діяльності ліворадикальних українських партій майже не з'явилось нічого нового порівняно з довоєнною історіографією. Назагал, можна погодитись, можливо, і з дещо жорсткою оцінкою української історіографії цього періоду Я.Грицака, який писав, що „...у теоретичному відношенні радянська історіографія історії України з цього часу була цілковито безплідною. Весь дальший її розвиток полягав у пошуку ілюстрацій до окремих (до того ж відповідно добраних) положень з праць Маркса, Енгельса, Леніна та тез партійних документів”.⁶⁹

В свою чергу, історики української діаспори, позбавлені необхідності оглядатись на ідеологічні настанови партійних органів, мали можливість більш об'єктивного висвітлення проблем Української революції, в т.ч. і досліджуваної теми. Створені ними праці дозволили глибше ознайомитись з ідеологічними платформами українських ліворадикальних партій, прослідкувати певні етапи їх протиборства з Директорією, з'ясувати негативні наслідки цього протиборства для долі Української революції. Одночасно слід зауважити, що і закордонна українська історіографія повоєнної доби з цієї проблеми не була позбавлена ряду недоліків. І недостатня фактологічна база, пересмикування фактів, суб'єктивізм – далеко не єдині з них. Найбільш значним недоліком цих праць була їх надмірна „заполітизованість” у підходах і висновках. На цей загальний недолік закордонної історіографії з проблем революції 1917-1920 рр. звертають увагу як деякі із зарубіжних істориків, зокрема І.Лісяк-Рудницький,⁷⁰ так і ряд вітчизняних сучасних дослідників. У намаганні спростувати постулати радянської історіографії про те, що події в Україні 1917-1920 рр. є лише складовою загальноросійського революційного процесу, закордонні історики часто вдавались до крайнощів, доводячи, що Українська революція була феноменом, який жодним чином не пов'язаний з революцією в Росії. „Нехтування фактами, документами, елементарною логікою нерідко набувало чималих масштабів, - справедливо зазначає В.Ф.Солдатенко. – У невщухаючій полеміці з радянською історіографією, в обопільних звинуваченнях на перше місце поступово виходили й абсолютизувались ті, нерідко другорядні моменти, які найбільше відрізняли позиції обох сторін”.⁷¹ Цей висновок з повним правом може віднести і до доробку істориків української діаспори з досліджуваної проблеми. Як результат – закордонним історикам не вдалось об'єктивно, з наукових позицій, висвітлити ряд аспектів взаємин Директорії з ліворадикальною опозицією, що, в свою чергу, завадило їм суттєво просунутись у вивченні деяких важливих питань Української революції вже на концептуальному рівні.

Цих вад в значній мірі позбулись історики незалежної України. Їх праці з

досліджуваної проблеми хоча і мають певні недоліки, все ж стали більше виваженими і аргументованими, містять у собі елементи концептуальної новизни. Одночасно аналіз цих праць засвідчив, що далеко не всі аспекти проблеми взаємин Директорії УНР з ліворадикальним табором на сьогодні рівноцінно досліджені. Потребують більш ґрунтовного вивчення питання про діалектику взаємозв'язку між повстанським селянським рухом і силами ліворадикальної опозиції у 1919 р., про ступінь впливу як партій ліворадикального табору, так і Директорії на організацію і координацію повстанського руху, механізм взаємодії Армії Директорії з повстанцями на чолі з „лівими” влітку 1919 р. Слід більш глибоко дослідити питання, що стосуються чисельності повстанських сил, які співпрацювали з Армією УНР. Недостатньо досліджене і питання про партійну орієнтацію повстанських отаманів, ступінь впливу ліворадикальних партій на їх поведінку в переломні етапи революції. Науковий аналіз цих проблем дасть змогу не лише об'єктивно висвітлити всю палітру складних взаємовідносин Директорії з ліворадикальною опозицією в роки революції, позбавитись необґрунтованих оцінок, але й дати вичерпні відповіді на ряд загальних питань, що набувають концептуального значення, зокрема таке: чому антибільшовицький фронт Директорії і повстанців на чолі з „лівими” не витримав випробувань у 1919 р. На більш якісному науковому рівні можуть бути досліджені і інші концептуальні проблеми Української революції, на які звертають увагу сучасні дослідники, зокрема В.Ф. Солдатенко: про історичну роль українського соціалізму в долі народу, про багатокорінність КП(б)У і сучасне „прочитання” під цим кутом зору всієї історії українського націонал-комунізму.⁷²

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Радченко Л.О. Вказана праця. – С. 23; 2. Кудлай І.А. Селянський повстанський рух в Україні. Рік 1919: До проблеми національно-політичної орієнтації (історіографічний нарис)// Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Історія, економіка, філософія. – К., 2001; 3. Гриценко А.П. Політичні сили у боротьбі за владу в Україні: Рік 1919-ий. – К., 1996. – С.29, 55; 4. Солдатенко В.Ф. Українська революція: концепція та історіографія. – С.416; 5. Лихолат А.В. Разгром буржуазно-националистической Директории на Украине.- М., 1949; Його ж: Разгром националистической контрреволюции на Украине в 1917-1922 гг. – М., 1954; 6. Лихолат А.В. Разгром националистической контрреволюции на Украине в 1917-1922 гг. – С. 143; 7. Див.: Там само. – С.274; 8. Там само. – С.606; 9. Там само. – С.333; 10. Там само; 11. Там само. – С. 611; 12. Коммунист Украины. – 1958. - №12. – С.88-93; 13. Там само. – 1958. - №2. – С. 34-36; 14. Супруненко Н.И. Очерки истории гражданской войны и иностранной военной интервенции на Украине (1918-1920). – М., 1966. – С.115; 15. Там само. – С.116; 16. Гамрецький Ю.М. До вивчення національно-визвольного руху на Україні// Укр. іст. жур. – 1990. - № 12. – С. 60.; 17. Див.: Рибалка І.К. Розгром буржуазно-націоналістичної Директорії на Україні. – Х., 1962. – С. 40, 41, 53; 18. Див.: Українська РСР в період громадянської війни 1917-1920. В трьох томах. – К., 1968. – С. 48-51; 19. Там само. – С. 295-296; 20. Там само. – С.291; 21. Курас І.Ф. Торжество пролетарского интернационализма и крах мелкобуржуазных партий на Украине. – К., 1978. – С.233; 22. Там само. – С. 235.; 23. Великий Жовтень і Україна... - С.42; 24. Радченко Л.О. Сучасна історіографія національно-демократичної революції в Україні 1917-1920 рр. – Х., 1996. – С.8; 25. Стахів М. Україна в добу Директорії УНР. – Скрентон. – 1962-1966. – Т.1. – С. 177; 25. Там само. – С.123; 27. Див.: Там само. – С.123-124, 177; 28. Див.: Там само. – Т.3. – С.48, 94; 29. Там само. – С.68; 30. Там само; 31. Там само. – Т.7. – С. 132; 32. Там само. – Т.6. – С. 164; 33. Там само. – С.165; 34. Див.: Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції 1917-1920.: В 4 т. – Прага, 1921. – Т.3. – С.112; 35. Стахів М. Вказана праця. – Т.6. – С.167; 36. Див. там само. – С.168, 170-171; 37. Див. там само. – С.204; 38. Див.: Христюк П. Вказана праця. – Т.4. – С.117-119; 39. Див.: Стахів М. Вказана праця.- Т.7. – С.21; 40. Там само. – Т.6. – С.220; 41. Солдатенко В.Ф. Українська революція: Історичний нарис. – К., 1999. – С.718; 42. Див.: Стахів М. Вказана праця.- Т.1. – С. 150-151; 43. Там само. – Т.2. – С.168; 44. Там само. – С.156; 45. Див.: Мирчук П. Українська державність 1917-1920 рр. – Філадельфія, 1967; Майстренко І. Сторінки з історії комуністичної партії України. – Нью-Йорк, 1967; його ж: Історія КПУ. – Мюнхен, 1979; Костюк Г. Теорія і дійсність (до проблеми вивчення теорії тактики і стратегії більшовизму в національному питанні)// Сучасність. – 1970. - № 9, 11,12; 1971. - №1,2; 46. Див.: Український історик. – Нью-Йорк –Київ – Мюнхен, 1967. – Ч. 3-4; 47. Радченко Л.О. Вказана праця. – С.7,9; 48. Кульчицький Ю. Повстанський рух 1919-1926. У пошуках історичної правди// Збірник на пошану Миколи Чубатого. – Нью-Йорк-Париж-Торонто, 1987; Малик Я. Впровадження радянського режиму в українському селі (1919-1920). - Львів, 1998; 49. Кульчицький Ю. Вказана праця. – С.420; 50. Там само. – С.421; 51. Нагорний В.І. Генеза українського націонал-комунізму (1917-1920 рр.)// Україна: минуле, сьогодення, майбутнє: Зб.наук.праць. – К., 1999.- С. 178; 52. Кульчицький С. УСРР в добу „воєнного комунізму” (1917-1920): Спроба побудови концептуальних засад реальної історії. – К., 1994; 53. Кудлай І.А. Вказана праця. - С. 227; 54. Там само. – С.232 – 234; 55. Там само. – С.236; 56. Лозовий В. Кам'янецька доба Директорії УНР: основні події і процеси//

Симон Пеллора у контексті українських національно-визвольних змагань. - Фастів, 1999. - С.91; 57. Кудлай І.А. Вказана праця. - С.228; 58. Там само. - С.229; 59. Солдатенко В.Ф. Українська революція: Концепція та історіографія (1918-1920). - К., 1999. - С.413; 60. Див.: Там само. - С. 301; 61. Андрусин Б.І. В.Ф. Солдатенко. Українська революція: Концепція та історіографія (1918-1920 рр.) // Укр. іст.журн. -2000. - № 3. - С.141; 62.Солдатенко В.Ф. Українська революція: Концепція та історіографія (1918-1920 рр.)... - С.303; 63. Коваль Р. Повернення отаманів гайдамацького краю. - К., 2001; 64. Див.: Стрілець В.В. Державотворча діяльність політичних партій України (1917-1920 рр.): Автореф. дис...канд.іст.наук. - К., 1992; Єфименко О.Г. Українські політичні партії та їх роль у розвитку державотворчих процесів в Україні (1917-1920): Автореф. дис... канд.іст.наук. - Х., 1998; 65. Любовець О.М. Вказана праця. - С.12; 66. Стрілець В.В. Вказана праця. - С. 13,15; 67. Див.: Любовець О.М. Вказана праця. - С. 14; 68. Див.: Яблонський В.М. Вказана праця. - С.4, 13; 69. Див.: Грицак Я. Нарис історії України: Формування модерної української нації ХІХ-ХХ століття. - К.,1996. - С. 4; 70. Див. І.Лисяк-Рудницький. Історичні есе. - К., 1994. - Т.2. - С.41-45, 51-61; 71. Солдатенко В.Ф. Українська революція: Історичний нарис... - С.23; 72. Див.: Там само. - С. 64-65.

І. І. Ратушняк

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІСТОРІОГРАФІЇ ВІДНОВЛЕННЯ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ В 1918 – 1921 РР.

Здавалося б, що на таку тему як відродження другої Речі Посполитої за останні 88 років написано все. Маємо досить велику і динамічну польську історіографію¹. До цього питання досить активно, хоча і не завжди об'єктивно, звертались радянські історики². На нашу думку, проігнорували цю важливу проблему австрійські та німецькі дослідники. Але попри неослабний інтерес до однієї з країн "Європи-центру" - Польщі залишилось ще чимало питань з історії відновлення державності другої Речі Посполитої, які потребують остаточного оцінювання, уточнення, а можливо й переоцінки.

Завданням даного дослідження є постановка певних історіографічних проблем, пов'язаних з даною подією. Розміри даної статті не дозволяють нам детально проаналізувати всю історіографію по відновленню другої Речі Посполитої. Тому ми звели велику кількість правць до кількох визначальних.

Особливе місце в історіографії займає праця В. Пронобіса. Він досить лаконічно і переконливо зумів дати портрет тієї епохи. Проте викликає заперечення твердження вищеназваного автора, що "незалежність Польщі була перш за все результатом власних польських зусиль"³. Інколи здається, що В. Пронобіс нерідко пише з точки зору поляка, а не науковця. Досить яскраво, як з точки зору літературної, так і з точки зору історичної пише про події в Польщі 1914-1939 рр. В. Конопчинський⁴. Незаангажовано пише про даний період А. Чубинський⁵. Один з найавторитетніших польських еміграційних істориків Конрад Т. Найлор спеціально на тему відродження другої Речі Посполитої не пише. Проте у нього є декілька блискуче написаних біографій-есе, присвячених Ю. Пілсудському, Р. Дмовському, В. Вітосу, Е. Квятковському. Слід зазначити, що в цього автора не завжди можна помітити протиріччя між фактом та його інтерпретацією і це досить цікаво простежується⁶.

Серед українських вчених вищеназваною проблемою займається Л. Алексієвець. В її монографії уперше в українській історіографії ґрунтовно висвітлено історичні передумови відновлення Польської держави після закінчення Першої світової війни, розкрито процес формування та розвитку її політичної системи в 20-30-і рр., визначено і проаналізовано у світлі новітньої методології головні тенденції соціально-економічного розвитку в міжвоєнній Польщі⁷.

Проте в сучасній історіографії, поряд з науковим вирішенням проблеми, ще чимало політики, ідеологем, засилля емоційних поглядів.

Хотілося б звернути увагу на те, що відновлена державність другої Речі Посполитої в її своєрідності склалась під впливом реальних соціально-політичних умов. Оригінальність і неповторність другої Речі Посполитої можна бачити, на нашу думку, в органічному поєднанні чотирьох компонентів: польської держави і права, економічного розвитку ХІХ століття, католицизму і культури.